

หัวข้อที่ ๑๙

แนะนำให้รู้จักทัศนคติรอบบ่งทางวิชาการ

อาจารย์ชยันต์ วรรณะภูติ

ภาควิชารัฐศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์, มช.

(สถาบันวิจัยสังคม, มช.)

๑) โดยปรกติเรามักจะรู้สึกว่ ทัศนคติทางวิชาการนั้นไม่ค่อยเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของเรา สิ่งที้นักวิชาการถกเถียงอภิปรายกันนั้นเป็นเรื่องไกลตัว ไม่มีทางทีจะเกี่ยวมาถึงเราได้เลย แต่ความจริงแล้ว มติทางวิชาการเผื่ออิทธิพลมาถึงคนธรรมดาอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่ว่าเราจะรู้ตัวหรือไม่เท่านั้น ในทุกวันนี้ เราทุกคนเคยชินกับความวิตกกังวลว่จะเกิดปฏิกิริยาเรือนกระจกขึ้นบนโลก มีการรณรงค์ให้เลิกใช้วัสดุทีทำจากหรือมีส่วนประกอบของสาร CFC เช่นโฟม, เครื่องทำความเย็น ฯลฯ ทีปล่อยคาร์บอนขึ้นไปบนบรรยากาศ นอกจากนี้การขจัดขยะด้วยการเผา, การเผาไม้ ฯลฯ ก็ถูกต่อต้านเพราะเป็นการเพิ่มปริมาณคาร์บอนในอากาศอีกเช่นกัน องค์การสาธารณสุขและรัฐได้ทำการรณรงค์หรือวางนโยบายทีทำให้เราต้องลดการปล่อยคาร์บอนขึ้นไปบนชั้นบรรยากาศต่างๆ เช่นในทุกวันนี้ก็มีคนใช้โฟมในการลอยกระทงน้อยลง, บางประเทศมีการเก็บภาษี"เขียว" กล่าวคือผู้ที่ทำให้บรรยากาศของโลกมีคาร์บอนเพิ่มขึ้นจะต้องเสียภาษีมากขึ้น

ทฤษฎีว่การเพิ่มขึ้นของคาร์บอนในชั้นบรรยากาศจะทำให้เกิดปฏิกิริยาเรือนกระจกขึ้นบนโลกนั้น เป็นทฤษฎีหรือข้อเสนอทางวิชาการทีเกิดขึ้นในห้องทดลอง แต่กลายเป็นมติทางวิชาการขึ้นมาเพราะเป็นที่ยอมรับกันในวงวิชาการมากขึ้น และไปมีผลต่อการวางนโยบายสาธารณะทั่วไปหมดทั้งโลก จนในที่สุดก็มีผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วไป แท้ทีจริงแล้ว ประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมและความวิตกกังวลต่อความไม่ยั่งยืนของทรัพยากรในโลกนั้น เคยเป็นเรื่องทีถกเถียงอภิปรายกันในวงวิชาการเท่านั้น แต่ต่อมาก็กลายเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนทั่วไปหมด

๒) เรื่องการคุมกำเนิดก็เช่นเดียวกัน นักประชากรศาสตร์อาศัยข้อมูลทางสถิติศึกษาแนวโน้มของจำนวนพลเมืองของโลก แล้วทีคาดการณ์ภาวะประชากรล้นโลกเอาไว้ ก่อให้เกิดการคาดการณ์ของนักวิชาการแขนงอื่นเช่นเศรษฐศาสตร์, เกษตรศาสตร์, นักผัง

เมือง ฯลฯ ต่างก็เห็นว่าจะก่อให้เกิดความยากจน, การตกต่ำลงของอารยธรรมโลก, สงคราม, โรคระบาด ฯลฯ อย่างมาก มีทางเดียวคือต้องชะลอการเพิ่มประชากรโลกลง

ในที่สุดก็เกิดนโยบายสาธารณะทั้งในประเทศใหญ่และเล็กที่จะลดจำนวนประชากรของตนลง นโยบายวางแผนครอบครัวมีผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของเราอย่างไม่ต้องสงสัย

๓) ทั้งสองกรณีคือสิ่งแฉดล้อมและการวางแผนครอบครัว เป็นมิติทางวิชาการที่ไปมีผลกระทบต่อการวางแผนนโยบายสาธารณะ และนโยบายสาธารณะนั้นมากกระทบต่อชีวิตประจำวันของเราอีกทีหนึ่ง เราอาจยกตัวอย่างได้อีกมากมายนับไม่ถ้วนที่มิติทางวิชาการไปมีผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของผู้คน แต่ยังมีผลกระทบของมิติทางวิชาการอีกอย่างหนึ่งซึ่งไม่ได้ผ่านการวางแผนนโยบายสาธารณะ แต่มีผลต่อการมองโลก, มาตรฐานว่าอะไรถูกอะไรควร, ความใฝ่ฝันในชีวิต ฯลฯ ของคนทั่วไป โดยเขาไม่รู้ตัวที่จริงแล้วเขาได้รับความคิดอย่างนี้มาจากวงวิชาการโดยไม่รู้ตัว ตัวอย่างเช่นเรื่องของพิธีกรรมตามจารีตประเพณีของไทยเป็นต้น เพียงเมื่อ ๑๐๐ ปีก่อนนี้ ตอนที่เราเพิ่งเริ่มเปลี่ยนประเทศให้คล้ายกับตะวันตก นักวิชาการใน ตอนนั้น มีทัศนะว่าพิธีกรรมตามจารีตประเพณีของไทยเป็นอันมากนั้นล้าสมัย, งามงายไร้เหตุผล จะต้องเลิกร้างไปเมื่อประชาชนมีการศึกษาดีขึ้น ในตอนนั้นทัศนคติของคนไทยที่อยู่นอกวงวิชาการ ก็เริ่มมองพิธีกรรมและประเพณีว่าเป็นของเรอรัลล้าสมัยเช่นกัน แต่ในเวลาต่อมา นักวิชาการเองเปลี่ยนทัศนะของตน เพราะเข้าใจแล้วว่าพิธีกรรมตามจารีตประเพณีเดิมนั้น มีหน้าที่ในทางสังคมอย่างไร จึงหันกลับไปมีทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมไทยทั้งหมด ผลกระทบก็ตกมาถึงคนทั่วไปอีก กล่าวคือหันไปมีทัศนคติที่ดีต่อพิธีกรรมตามจารีตประเพณี มีการฟื้นฟูหรือนำมาแสดงอวดกันอยู่ทั่วไป

เราอาจยกตัวอย่างทำนองนี้ได้อีกมาก เช่นอันตรรายจากการโฆษณาซึ่งเริ่มเข้ามาอยู่ในสำนึกของผู้คนมากขึ้น ก็เริ่มจากทัศนะทางวิชาการในเรื่องนี้ก่อน, ผลเสียของการท่องเที่ยวต่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม, ความหลากหลายทางชีวภาพของป่า, ประชาธิปไตยแบบการมีส่วนร่วม ฯลฯ

๔) ฉะนั้นชีวิตของเราจึงถูกครอบงำอยู่ด้วยทัศนคติทางวิชาการอย่างมาก ยังมีชีวิต อยู่ในสังคมที่กลายเป็นรัฐประชาชาติเช่นในทุกวันนี้ ท่ามกลางสื่อมวลชนที่กระจาย หนาแน่นมากขึ้นในชีวิตของเรา ทัศนคติทางวิชาการจึงยิ่งส่งผลกระทบต่อเรามากขึ้นไป อีก เราเลือกจะดำเนินชีวิตอย่างไร, เลือกอาชีพอะไร, เลือกจะมีความสัมพันธ์กับคน และสิ่งต่างๆ อย่างไร ฯลฯ ส่วนหนึ่งล้วนถูกกำหนดขึ้นจากทัศนคติทางวิชาการทั้งสิ้น

๕) ปัญหาที่น่าคิดก็คือ หากนักวิชาการผิดแล้ว? เรามีดำเนินชีวิตไปอย่างผิดพลาด โดยตลอดหรือ? และนักวิชาการก็เหมือนคนธรรมดา ย่อมผิดได้ ถูกได้ ฉะนั้น จึงจำเป็นที่เราจะต้องรู้เท่าทันทัศนคติทางวิชาการ แม้ว่าเราอาจไม่ได้อยู่ในวงวิชาการก็ตาม ที่ว่ารู้เท่าทันในที่นี้หมายถึงรู้ไปถึงรากเหง้าของวิธีคิดและหาข้อสรุปของ นักวิชาการ ไม่ถึงกับต้องติดตามอ่านผลงานทางวิชาการอย่างละเอียดไปทุกเรื่อง

๖) วิธีคิดและหาข้อสรุปของนักวิชาการก็เหมือนคนธรรมดา กล่าวคือปัญหาต่างๆ นั้น ไม่ได้ถูกมองด้วยหัวสมองที่ว่างเปล่า แต่ที่จริงแล้วเรามีความคิดพื้นฐานไว้สำหรับเป็น เกณฑ์ในการมองสิ่งต่างๆ อยู่แล้ว พื้นฐานเหล่านี้เรามักจะนึกว่าเป็นจริงโดยไม่ต้อง สงสัย ทั้งๆ ที่ความจริงแล้วก็เป็นความเห็นหนึ่งเท่านั้น เราจะมองเห็นว่าอะไรเป็น ปัญหาอย่างไร, ควรหาข้อมูลอย่างไรเพื่อตอบปัญหานั้น, และควรจัดการกับข้อมูลที่เราหา มาได้อย่างไร หาได้มีกฎตายตัวไว้ให้ปฏิบัติไม่ แต่เราจะทำตามพื้นฐาน ความคิดที่เราเคยมีอยู่ก่อนแล้ว บางครั้งก็โดยรู้ตัวและบางครั้งก็โดยไม่รู้ตัว ฉะนั้นไม่ว่า เราเป็นคนฉลาดสักเพียงใด และขยันขันแข็งในการเก็บรวบรวมข้อมูลมากอย่างไรก็ตาม หากพื้นฐานการมองของเรามีข้อบกพร่องมาก คำตอบของเราก็ย่อมมีข้อบกพร่อง มากเช่นกัน

พื้นฐานการมองโลกที่ถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการคิดนี้เรียกเป็นศัพท์ว่ากระบวน ทรรศน์ หรือเรียกในภาษาอังกฤษว่า paradigm แต่เนื่องจากวิชานี้เป็นวิชาเกี่ยวกับ สังคมและวัฒนธรรมไทย เราจึงจะสำรวจเฉพาะกระบวนทรรศน์ของนักวิชาการที่มีต่อ สังคมและวัฒนธรรมไทยเท่านั้น ซึ่งจะทำต่อจากนี้ไปอีก ๒-๓ ชั่วโมงข้างหน้า โดยจะ หยิบยกกระบวนทรรศน์ที่มีข้อบกพร่อง แต่ครอบงำการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทย ก่อนข้างมากขึ้นพิจารณา

กระบวนการทฤษฎีที่มีข้อบกพร่องเหล่านี้ ถูกเผยแพร่และนำไปใช้ในการพิจารณาเรื่องอื่นๆ นอกวงวิชาการอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งนำไปใช้ในการมองโลกของคนในชีวิตประจำวันของเขาด้วย ฉะนั้นจึงเป็นกระบวนการที่ครอบงำไม่แต่ในวงวิชาการไทยคดีศึกษาเท่านั้น แต่ครอบงำคนไทยที่มีการศึกษาในแบบทั่วไปหมด

การศึกษาที่แท้จริงต้องสามารถปลดปล่อยคนให้มีอิสระเสรีได้ สิ่งที่จะพยายามทำความเข้าใจร่วมกันต่อไปนี้ หวังว่าจะปลดปล่อยนักศึกษาจากพื้นฐานการคิดที่ครอบงำนักศึกษามานาน และด้วยเหตุดังนั้นก็จึงเป็นส่วนหนึ่งของการปลดปล่อยนักศึกษาให้มีอิสระเสรี

๗) กระบวนการทฤษฎีคืออะไร?

กระบวนการทฤษฎีหรือบางคนอาจเรียกว่าทศนะแม่บท คือวิธีการมองโลกหรือความเป็นจริงของชุมชนวิชาการ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในชุมชนนั้น ต้องเข้าใจด้วยว่า กระบวนการทฤษฎีไม่ได้หมายความว่าเพียงข้อเท็จจริงหรือข้อสรุปทางวิชาการ แต่เป็นวิธีการมองความเป็นจริง ฉะนั้นจึงรวมถึงความเชื่อพื้นฐาน, กระบวนการและวิธีการต่างๆ ในการแสวงหาและอธิบายความเป็นจริง, แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ, ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา, วิธีวิทยา, และเครื่องมือกับกลวิธีที่ใช้ในการเก็บข้อมูล แม้แต่ว่าจะมองปัญหาอะไรและอย่างไรก็ไม่ได้เกิดขึ้นลอยๆ แต่ถูกชี้นำโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวจากกระบวนการทฤษฎี

๘) คำว่ากระบวนการทฤษฎีหรือทศนะแม่บทนี้ ตั้งขึ้นให้ตรงกับคำว่า paradigm ในภาษาอังกฤษ คำนี้เป็นคำที่นักปรัชญาวิทยาศาสตร์คนหนึ่งชื่อ Thomas Kuhn คิดขึ้นเพื่ออธิบายว่าการปฏิบัติทางวิทยาศาสตร์คืออะไร และเกิดขึ้นได้อย่างไร

เพื่อให้เข้าใจแนวคิดเรื่องกระบวนการทฤษฎีได้ชัดเจนขึ้น จะนำเอาความคิดของธอมัส คูห์นในเรื่องนี้มากล่าวโดยสังเขปดังนี้

กระบวนการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์นั้น คูห์นเห็นว่าเกิดขึ้นโดยมีสี่ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ ๑ ชุมชนทางวิชาการยังไม่มีกระบวนการทฤษฎีหรือทศนะกระแสหลักอันใดอันหนึ่งครอบงำ มีแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ อย่างหลากหลาย แข่งขันพิสูจน์ความ

น่าเชื่อถือของกันและกันอยู่

-5-

ขั้นตอนที่ ๒ เมื่อมีการศึกษาค้นคว้ามากขึ้น แนวคิดบางอันได้รับการยอมรับกว้างขวางขึ้น จนกลายเป็นแนวคิดพื้นฐานให้ผู้อื่นใช้ในการมองความเป็นจริงโดยทั่วไป แนวคิดนั้นก็กลายเป็นกระบวนการหรือทัศนะแม่บทขึ้นมา

ขั้นตอนที่ ๓ ในเวลาต่อมา นักวิชาการบางคนถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์และท้าทายกระบวนการนั้น เพราะพบว่าไม่สามารถอธิบายครอบคลุมความเป็นจริงได้หมด เกิดข้อยกเว้นในเรื่องนั้นเรื่องนี้มากขึ้นเรื่อยๆ

ขั้นตอนที่ ๔ การโต้แย้งเหล่านี้นำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการเก่าให้มีประสิทธิภาพในการอธิบายความเป็นจริงได้มากขึ้น หรืออาจนำไปสู่การเกิดขึ้นของกระบวนการใหม่ เกิดการต่อสู้แข่งขันกันระหว่างกระบวนการเก่าใหม่ จนในที่สุด ชุมชนวิชาการก็ทิ้งกระบวนการเก่า หันมารับเอาแนวคิดใหม่เป็นกระบวนการของตนแทน เมื่อเกิดกระบวนการถึงขั้นตอนนี้ คุณเห็นจึงถือว่าการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ขึ้นแล้ว

๙) ตัวอย่างที่เราู้กันดีในการเปลี่ยนกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ตะวันตกก็คือ การเปลี่ยนกระบวนการทางด้านดาราศาสตร์ จากที่เคยถือว่าโลกเป็นศูนย์กลางของระบบสุริยจักรวาล มาเป็นดวงอาทิตย์แทน

โดยอาศัยกระบวนการที่ว่าโลกเป็นศูนย์กลางของระบบสุริยจักรวาลนี้ นักดาราศาสตร์ในสมัยโบราณจะคำนวณหาการโคจรของดาวพระเคราะห์ต่างๆ ได้ด้วยวิธีที่ยุ่งยากมาก ครั้นวิชาการคำนวณก้าวหน้าขึ้น นักดาราศาสตร์บางคนเสนอแนวคิดว่า หากถือดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางแทนแล้ว จะสามารถใช้สูตรการคำนวณที่ง่ายและกระจ่างขึ้นเป็นอันมาก ในขณะที่เดียวกันก็มีการสร้างเครื่องมือในการศึกษาดาราศาสตร์ซับซ้อนขึ้น เช่นกล้องโทรทรรศน์ เป็นต้น นักดาราศาสตร์ได้ข้อมูลใหม่ที่ไม่สามารถสวมลงไปในการบวนทรรศน์เก่าได้ จนบางครั้งต้องปิดบังหรือบิดเบือนข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ค้นพบ เพื่อให้สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีที่ว่าโลกเป็นศูนย์กลางของระบบสุริยจักรวาล

แสดงว่ากระบวนการที่ใช้อยู่ที่นั่นหมดความสามารถจะรองรับความรู้ได้เสียแล้ว

พูดเป็นสำนวนได้ว่าจำเป็นต้อง"ตัดตีนให้เข้ากับเกือก"

-6-

การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์จึงเกิดขึ้น ด้วยการที่ชุมชนวิชาการตะวันตกต้องยอมรับแนวคิดที่ว่าดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของระบบสุริยจักรวาล และโดยอาศัยกระบวนการตรรกศาสตร์อันนี้ ก็สามารถศึกษาความเป็นจริงในจักรวาลสืบมาได้จนปัจจุบัน ๑๐) การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยก็มีกระบวนการตรรกศาสตร์อยู่เบื้องหลังเช่นกัน ซึ่งครอบคลุมวิธีการมองสังคมและวัฒนธรรมไทยอยู่มาก กระบวนการตรรกศาสตร์ดังกล่าวนี้เป็นผลผลิตของนักวิชาการจากโลกตะวันตก โดยเฉพาะอเมริกัน ที่เข้ามาศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา

เนื่องจากเราเปลี่ยนแปลงแบบแผนการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมของเราเอง โดยไปรับแนวทางและแบบแผนการศึกษาแบบตะวันตกมาใช้ จึงทำให้นักวิชาการไทยที่ศึกษาสังคมวัฒนธรรมของตนเองรับเอากระบวนการตรรกศาสตร์นี้เข้ามา เป็นพื้นฐานในการมองความเป็นจริงด้วย และเผยแพร่กระบวนการตรรกศาสตร์นี้ออกไปสู่สังคม จนทำให้กระบวนการตรรกศาสตร์นี้ครอบคลุมแนวทางการมองความเป็นจริงในสังคมไทยทั่วไปหมด ผลผลิตที่ชนะครอบงำขึ้นส่วนหนึ่ง

ในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทย จึงต้องเข้าใจกระบวนการตรรกศาสตร์ที่ผลิตทัศนคติครอบงำนี้ให้ดี เพื่อจะได้เห็นจุดอ่อนบางประการของกระบวนการตรรกศาสตร์นี้ ทำให้เราสามารถเกิดความคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ต่อทัศนคติที่เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยที่ยอมรับกันทั่วไป โดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน

๑๑) กระบวนการตรรกศาสตร์หรือความคิดกระแสหลักที่นักวิชาการใช้ในการมองสังคมและวัฒนธรรมไทยนั้น มีที่มาจากทฤษฎีในการศึกษาสังคมอันหนึ่งของโลกตะวันตกซึ่งเกิดขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่แล้ว และต้นคริสต์ศตวรรษนี้

กล่าวคือ เพื่อจะตอบคำถามว่า สังคมต่างๆ นั้นดำรงอยู่ได้สืบมาโดยไม่แตกสลายได้อย่างไร นักวิชาการกลุ่มหนึ่งเสนอทัศนคติซึ่งจะกลายเป็นความคิดกระแสหลักในเวลาต่อมาว่า เพราะหน่วยต่างๆ ของสังคมซึ่งมีความสัมพันธ์กันเชิงโครงสร้างต่างทำหน้าที่เกื้อกูล, ถ่วงดุลย์, หนุนช่วยกันและกัน จนทำให้โครงสร้างของสังคมหรือระบบความสัมพันธ์ของสังคมนั้นเื้ออำนวยการต่อความสงบสุข และการอยู่ดีกินดีของคนในสังคม

นั่น ฉะนั้นในการศึกษาสังคมหรือวัฒนธรรมต่างๆ นักวิชาการจึงพึงมองหาคำอธิบายว่าหน่วยต่างๆ ในสังคมหรือวัฒนธรรมหนึ่งๆ นั้นมีลักษณะความสัมพันธ์หรือโครงสร้างอย่างไร เพราะแต่ละสังคม-วัฒนธรรมก็อาจมีโครงสร้างและหน่วยในสังคม-วัฒนธรรมแตกต่างกันไป นอกจากนี้ก็ต้องดูว่าหน่วยในโครงสร้างนั้นทำหน้าที่ที่แท้จริงอะไรต่อกันและกัน จึงทำให้จรรโลงโครงสร้างนั้นสืบมาได้

จะเห็นได้ว่าทัศนะหรือทฤษฎีนี้ให้ความสนใจอย่างมากแก่โครงสร้าง หรือระบบความสัมพันธ์ของหน่วยต่างๆ ในสังคม-วัฒนธรรมที่เข้าไปศึกษา และสนใจอย่างมากแก่หน้าที่ซึ่งสอดรับกันของหน่วยต่างๆ ในโครงสร้าง ฉะนั้นทฤษฎีนี้จึงรู้จักกันในนามทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่หรือเรียกในภาษาอังกฤษว่า Structural- Functionalism ๑๒) ทฤษฎีนี้ไม่ได้ผิดไปหมด เราต้องยอมรับว่าส่วนที่เกี่ยวเนื่องกัน, สอดรับกันของหน่วยต่างๆ ในสังคมนั้นต้องมีอยู่แน่ แต่เมื่อทฤษฎีนี้กลายเป็นกระบวนทรรศน์ในการศึกษาเสียแล้ว ก็ทำให้นักวิชาการไปเข้าใจว่า ทั้งหมดของสังคมหรือวัฒนธรรมที่จะศึกษาก็มีอยู่เพียงเท่านั้น ทั้งๆ ที่ส่วนที่เป็นโครงสร้างและหน้าที่นี้เป็นเพียงส่วนเดียวเท่านั้นที่จะทำให้เราเข้าใจสังคมได้ นอกจากนี้ยังทำให้นักวิชาการหลับตาไม่ยอมมองด้านอื่นซึ่งเกิดขึ้นในสังคม-วัฒนธรรมที่เขาศึกษาไปด้วย

ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องเข้าใจจุดอ่อนของทฤษฎีนี้ให้ดี

๑๓) จุดอ่อนของทฤษฎีนี้ก็คือ

"การที่นักวิชาการมองเห็น หรืออาจจะเรียกได้ว่ามีความเชื่อว่าสังคมดำรง อยู่ได้อย่างนี้ เชื่อว่าสังคมมีส่วนประกอบต่างๆ ซึ่งทำหน้าที่หรือมีหน้าที่เฉพาะ ใช้รูปและเสียงอย่างใดอย่างหนึ่งในการที่ทำให้สังคมดำรงอยู่อย่างนี้ ทำให้นักวิชาการเหล่านี้มอง (อาจารย์ชยันต์) ไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้น มองไม่เห็นความขัดแย้งภายในสังคม มักจะมองดูสังคมเสมือนหนึ่งว่าสังคมนี้หยุดนิ่งอยู่กับที่ ไม่มีมิติของเวลา มองไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมจากช่วงหนึ่งไปสู่อีกช่วงเวลาหนึ่ง"

จุดอ่อนของทฤษฎีนี้เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ

-8-

๑) เมื่อพยายามมองหาเหตุที่ทำให้สังคม-วัฒนธรรมดำรงอยู่ได้ ก็ไม่ค่อยสนใจความเปลี่ยนแปลง หากมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นก็จะมองไปที่การคงอยู่ของหน้าที่เก่าๆ ว่าสามารถกลืนสิ่งใหม่เข้าไปในโครงสร้างเก่าได้อย่างไร นอกจากนี้ ตัวกระบวนการที่มุ่งจะวิเคราะห์เฉพาะโครงสร้างและหน้าที่ ก็ไม่เหมาะที่จะใช้ในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้วย

๒) การมองหาความสอดคล้องประสานกันของหน่วยต่างๆ ในสังคม ในการทำหน้าที่จรรโลงโครงสร้างเอาไว้ ทำให้นักวิชาการที่ใช้กระบวนการเช่นนี้ในการศึกษาสังคม มองไม่เห็นความขัดแย้ง หรือให้ความสนใจต่อความขัดแย้งในสังคมน้อยเกินไป ทั้งๆ ที่ความขัดแย้งเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคมอยู่ตลอดเวลา

๑๔) การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของนักวิชาการตะวันตก ก็ถูกรวบงำด้วยกระบวนการของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่นี้เช่นเดียวกัน

เฉพาะกรณีของสังคมไทย ยังมีกระบวนการอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมาจากนักวิชาการตะวันตก ซึ่งเข้ามาศึกษาสังคม-วัฒนธรรมไทยในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ศาสตราจารย์เฮอริเบิร์ต พิลลิปส์ (Herbert P. Phillips) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในการศึกษาสังคมไทยที่ผ่านมา นักวิชาการชาวอเมริกันมีความคิดพื้นฐานที่สำคัญ ๓ ประการคือ

๑) มีสมมติฐานเบื้องต้นก่อนว่า สังคมไทยมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากสังคมอื่นในแถบนี้ เช่นไม่เคยตกเป็นอาณานิคม, มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางศาสนาและวัฒนธรรมสูง, มีความสามารถดูดกลืนคนและวัฒนธรรมต่างชาติได้เก่ง ฯลฯ

สมมติฐานเหล่านี้นำไปสู่การสร้างแบบจำลองว่าสังคมไทยมีโครงสร้างหลวม ซึ่งหมายความว่าความสัมพันธ์ของคนต่างสถานภาพ, ต่างเพศ, ต่างวัย, ต่างกลุ่ม ฯลฯ ไม่มีกฎเกณฑ์บังคับอย่างรัดกุม

ประเด็นเหล่านี้ทำให้นักศึกษารุ่นหลังที่ยอมรับสมมติฐานนี้ไว้ก่อนแล้ว สนใจศึกษาว่ามีปัจจัยอะไรที่ทำให้สังคมไทยมีโครงสร้างหลวม สะท้อนออกมาในพฤติกรรมของคนไทยอย่างไร และจะอธิบายความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยได้อย่างไร

-9-

๒) นักวิชาการที่เข้ามาศึกษา มีความชื่นชมประวัติความเป็นมาของไทย ชื่นชมความสำเร็จในการในการผสมผสานทางวัฒนธรรมตลอดจนความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ต่างๆ แม้มีความขัดแย้งอย่างไรก็สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งได้โดยทางใดทางหนึ่ง

๓) นักวิชาการอเมริกันมักเอากรุงเทพฯ เป็นจุดศูนย์กลางในการวิเคราะห์ปัญหา ทำให้ขาดโอกาสที่จะมองปัญหาจากคนในท้องถิ่นนอกกรุงเทพฯ รวมทั้งขาดความเข้าใจวัฒนธรรมในท้องถิ่นไปด้วย

ความคิดพื้นฐานเหล่านี้ซึ่งเกิดขึ้นจากเงื่อนไขต่างๆ กลายเป็นกระบวนทรรศน์ที่ใช้ในการศึกษาสังคม-วัฒนธรรมไทย ไม่เฉพาะแต่เพียงในหมู่นักวิชาการสหรัฐฯเท่านั้น แต่ครอบงำนักวิชาการทั่วไปที่สนใจศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยด้วย เพราะเดินตามรอยนักวิชาการอเมริกันที่บุกเบิกทางเอาไว้ก่อน

๑๕) กระบวนทรรศน์ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ที่บวกกับความคิดพื้นฐาน ดังที่กล่าวนี้ ก่อให้เกิดตัวแบบในการอธิบายสังคมไทยที่ใช้กันทั่วไปมาเป็นเวลานาน นั่นก็คือการมองว่าสังคมไทยมีโครงสร้างหลวม ซึ่งจะอธิบายโดยละเอียดในชั่วโมงข้างหน้า แต่การยอมรับในตัวแบบดังกล่าวนี้ เมื่อรับมาใช้กันอย่างกว้างขวางโดยไม่ต้องตรวจสอบกับข้อเท็จจริง แบบจำลองนี้ก็กลายเป็นทัศนระบอบว่างวิชาการไทยคดีศึกษา

คนที่มีกระบวนทรรศน์เช่นนี้ "มักจะมองว่าสังคมไทยมีสถาบันอะไรที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือทำให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นและสมดุลงานของนักวิชาการที่อยู่ในสำนักคิดอย่างนี้จึงไม่ค่อยให้ความสนใจกับปัญหาความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลงใช้หรือไม่ใช้ภาพมักจะไปเน้นที่จะศึกษาดูว่าอิทธิพลทางศาสนาพุทธมีผลทำให้คนไทยมีพฤติกรรม หรือ (อาจารย์ชยันต์) สังคมไทยมีลักษณะเป็นโครงสร้างแบบหลวมอย่างไรบ้าง หรือศึกษาดูการจัดองค์กร พิจารณาตนเองทางสังคมที่เรียกว่าเป็นการจัดองค์กรในแนวตั้ง คือเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้อยู่ใต้

อุปถัมภ์ ดูว่ารูปแบบการจัดองค์กรแบบนี้มีผลต่อลักษณะโครงสร้างสังคมไทย
อย่างไร คนไทยสามารถที่จะใช้รูปแบบความสัมพันธ์อย่างนี้ในการดำเนินชีวิต หรือใน
การติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่างไรบ้าง"

-10-

๑๖) อย่างไรก็ตาม กระบวนทรรศน์นี้หลังจากถูกใช้ทั่วไปมานาน ในระยะ ๒๐ ปีที่
ผ่านมาก็เริ่มถูกท้าทาย อย่างน้อยจากสองกระแสความคิดด้วยกันคือ

๑) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อนาย Potter ซึ่งเข้ามาศึกษาชนบทใน
ภาคเหนือของไทย ได้คัดค้านกระบวนทรรศน์นี้ นาย Potter ชี้ให้เห็นว่า เพราะ
นักวิชาการรุ่นก่อนหน้านี้มีทัศนะเสียแต่แรกแล้วว่า สังคมไทยมีโครงสร้างหลวม
ฉะนั้นจึงไม่ยอมมองระเบียบกฎเกณฑ์ที่ตายตัวเป็นอันมากที่กำหนดความสัมพันธ์ของ
คนในสังคมไทย เมื่อไม่มองก็มองไม่เห็นและไปเข้าใจว่าไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์
ดังกล่าว

นาย Potter กล่าวว่าในชีวิตของชาวนาไทยนั้น อย่างน้อยก็มีถึง ๑๑ ด้านของชีวิต
ที่มีระเบียบกฎเกณฑ์ควบคุมพฤติกรรมอย่างชัดเจน สังคมไทยจึงไม่ใช่สังคมที่ไร้แบบ
แผนหรือไร้โครงสร้างอย่างที่เคยใช้เป็นกระบวนทรรศน์กันมา

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวด้วยว่าแม้ นาย Potter คัดค้านทฤษฎีโครงสร้างหลวมของ
สังคมไทย นาย Potter เองก็ยอมรับกระบวนทรรศน์ของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่
ฉะนั้นจึงเป็นการถกเถียงกันเองในสำนักคิดเดียวกัน ไม่ถึงกับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์ใน
ระดับพื้นฐานทางด้านทฤษฎี กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ นาย Potter หลุดออกมาจากอคติ
พื้นฐานสามประการที่นายฟิลลิปส์กล่าวไว้ แต่ยังไม่หลุดออกไปจากทฤษฎีโครงสร้าง-
หน้าที่

๑๗) การคัดค้านกระบวนทรรศน์ของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่เป็นของนักวิชาการอีก
กลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีผลงานและอิทธิพลมากขึ้นหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม

๒๕๑๖ นักวิชาการกลุ่มนี้ได้ความคิดจากทฤษฎี"เศรษฐศาสตร์การเมือง"

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง มองว่าโครงสร้างสังคมนั้นเกิดขึ้นจากชนชั้น ซึ่ง
หมายถึงกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ในเชิงผลิตลักษณะเดียวกัน เช่นเป็นเจ้าของทุน
หรือเป็นผู้ขายแรงงาน, เป็นผู้ขายแรงงานประเภทสมองและทักษะ หรือเป็นผู้ขาย

แรงงานประเภทใช้แรงเพียงอย่างเดียว ฯลฯ ชั้นชั้นต่างๆ ย่อมดำเนินการเพื่อให้ตนเองไม่เสียเปรียบ หรือรักษาความได้เปรียบของตนไว้ ฉะนั้นในโครงสร้างจึงมีความขัดแย้งกันในรูปต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และในขณะเดียวกันก็เป็นเหตุนำไปสู่การปรับเปลี่ยนในโครงสร้างอยู่ตลอดเวลาด้วย

-11-

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีนี้เหมาะสำหรับการอธิบายความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลงโดยแท้

หลังเหตุการณ์วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นต้นมา ความขัดแย้งในสังคมไทยปรากฏออกมาให้เห็นอย่างเด่นชัดขึ้น ในขณะที่จังหวะของความเปลี่ยนแปลงก็ปรากฏชัดขึ้นเช่นกัน ฉะนั้นนักวิชาการจึงรู้สึกอึดอัดกับกระบวนการของทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่มากขึ้น เพราะไม่สามารถอธิบายสังคมไทยที่ประจักษ์อยู่ต่อหน้าได้เพียงพอ และหันไปหาทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแทน

ฉะนั้นเราจึงจะเห็นการคัดค้านได้แย้งกันทางวิชาการ เพื่อล้มล้างคำอธิบายสังคมไทยที่นักวิชาการอเมริกันเคยให้ไว้อย่างมาก

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการที่อาศัยทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองในการอธิบายสังคมไทย ยังไม่สามารถพัฒนาคำอธิบายสังคมไทยขึ้นมาได้อย่างชัดเจน เหมือนกับนักวิชาการที่อาศัยทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ จึงเป็นการยากที่จะพูดว่าได้เกิดกระบวนการทฤษฎีใหม่ในการศึกษาสังคม-วัฒนธรรมไทย อย่างที่จะเทียบได้กับ"การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์"ดังที่ธอมัส คูห์นกล่าวถึง

๑๘) ยังมีความแตกต่างของกระบวนการทฤษฎีอีกด้านหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อถกเถียงในวงวิชาการที่ศึกษาสังคม-วัฒนธรรมไทย และน่าสนใจเพราะไปมีผลต่อกระบวนการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลของนักวิชาการด้วย

ได้แก่การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงปริมาณไม่ได้หมายความว่าใช้แต่ตัวเลข แต่หมายถึงการวิจัยที่วางอยู่บนกระบวนการทฤษฎีของปรัชญาแขนงปฏิฐานนิยม (Positivism) ปรัชญานี้มีหลักการโดยสังเขปว่า เราอาจจะรู้อะไรได้อย่างแน่ชัดไม่มีผิดพลาดเลย ด้วยวิธีการเรียนรู้ที่เทียบได้กับการศึกษาในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ นั่นก็คือการวัดสิ่งที่จะ

ศึกษาด้วยวิธีที่เที่ยงตรง และเมื่อต้องการวัดให้เที่ยงตรงก็จำเป็นต้องแยกสิ่งนั้นออกมา
นอกบริบทของมัน หากจะรวมบริบทในการวัดเข้าไปด้วย ก็ต้องเป็นบริบทที่ผู้ศึกษา
สามารถควบคุมได้อย่างแน่ชัด เรียกว่าตัวแปร

-12-

เมื่อนำเอาปรัชญาสำนักนี้มาใช้ในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม จำเป็นที่ผู้ศึกษา
จะต้องแยกปรากฏการณ์ทางสังคมที่ตนจะศึกษาให้ออกจากบริบททั้งหมด และด้วย
เหตุดังนั้นจึงเท่ากับสมมติให้ปรากฏการณ์นั้นหยุดนิ่งอยู่กับที่ เพื่อจะศึกษาได้"แมนย่า"
หรือเที่ยงตรง ทำการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีวิจัยที่เรียกว่าการวิจัยแบบสำรวจ
(survey) แล้วใช้เครื่องมือทางสถิติหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ทางสังคม
ต่างๆ ว่ามีความสัมพันธ์ในเชิงสถิติอย่างไร นักวิชาการที่ใช้กระบวนการศรัทธาต่อความ
รู้เช่นนี้ จะมองไม่เห็นมิติของเวลา ฉะนั้นจึงไม่เห็นว่าการทางประวัติศาสตร์จะ
สามารถอธิบายสังคมได้อย่างไร

กระบวนการศรัทธาเช่นนี้ เคยเป็นที่ศรัทธาครอบงำอยู่ในวงวิชาการของไทยอยู่มาก
จนครั้งหนึ่งเข้าใจไปว่า การวิจัยคือการวิจัยในแบบสำรวจเพื่อหาความสัมพันธ์เชิงสถิติ
เท่านั้น ผิดจากนี้แล้วไม่นับเป็นการวิจัย

ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น นักวิชาการที่ไม่เห็นด้วยกับกระบวนการศรัทธาของ
การวิจัยเชิงปริมาณ เลือกลงใช้กระบวนการศรัทธาอีกอย่างหนึ่ง นักวิชาการกลุ่มนี้มี
ความเห็นว่าจะเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมไทยได้ลึกซึ้งซึ่งต้องมองปรากฏการณ์อย่าง
รวมๆ

ไม่ใช่แยกส่วนออกไปจากบริบทของมัน นอกจากนี้สังคมและวัฒนธรรมมีการ
เปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา จึงไม่ควรไปสมมติให้มันหยุดนิ่ง ในทางตรงกันข้าม
ควรมองสังคมอย่างมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง สถาบันและองค์กรต่างๆ ในสังคม
มี

ความสัมพันธ์กันอย่างไร จึงก่อให้เกิดการดำรงอยู่, ความเปลี่ยนแปลง หรือความ
ขัดแย้งกัน นักวิชาการกลุ่มนี้ให้ความสำคัญแก่บทบาทของคนในสังคม ต้องเข้าใจว่า
คนเหล่านั้นคิดอย่างไร เข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร นำไปสู่พฤติกรรมอะไร

ฯลฯ

วิธีการศึกษาที่เหมาะสมกับกระบวนทรรศน์เช่นนี้ ไม่อาจใช้การสำรวจในเชิงกว้าง แต่จะเจาะลึกเป็นกรณีไป เพื่อเข้าใจความละเอียดอ่อน เข้าใจกระบวนการ และเข้าใจความหลากหลายของสังคม

ในชุมชนทางวิชาการของไทย ข้อโต้แย้งระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเป็นสิ่งที่ได้ยินอยู่บ่อยๆ อย่างไรก็ตามการถกเถียงโต้แย้งนี้ยังไม่นำไปสู่การสร้าง

กระบวนทรรศน์ใหม่ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในการศึกษาสังคม และวัฒนธรรมไทย